

interpretatie van de tekst blijft Van Kraaij trouw aan Joyce's intenties, die inderdaad in zijn notities bij *Exiles* schreef dat: "The doubt which clouds the end of the play must be conveyed to the audience not only through Richard's questions to both but also from the dialogue between Robert and Bertha."

De paar ingrepen die Van Kraaij dan wel doorvoert zijn succesvol. Zoals het schrappen van de twee nevenfiguren Bridgid, de dienstmeid van de Rowan familie, en hun achtjarige zoon Archie. De tekst van beide figuren bleef echter voor een groot deel bewaard en werd aan Richard (Josse de Pauw) toegespeeld. Een belangrijke ingreep, want hierdoor wint het stuk een beetje aan vaart (het té trage tempo, een vaak gehoorde kritiek bij vroegere ensceneringen, dreigt soms ook Van Kraaij en zijn acteurs even parten te spelen).

Ook Joyce's gedetailleerde regie-aanwijzingen worden speeltekst en aan Richard toegewezen. De uitgebreide decorbeschrijving aan het begin van de eerste act wordt door Josse de Pauw liggend voorgelezen. Het decor, ontworpen door Ann Weckx en geïnspireerd op Matisse's schilderij *Le Studio Rouge*, is echter - in tegenstelling tot Joyce's aanwijzingen - bijzonder sober: één witte en twee rode sofa's en twee rode lampekappen vullen de ruimte. Er wordt ook gespeeld met de kostuum-aanwijzingen. Zo is Robert Hand, Richard's boezemvriend en rivaal, niet gekleed in een blauw pak, zoals Josse beschrijft, hij draagt beige. En Richard's pennevrind-in Beatrice draagt geen blauwe maar een rode jurk, die past bij het overwegend rode decor.

Stilte aub

Dit spelen met de oorspronkelijke regie-aanduidingen zorgt voor de nodige ironische afstand. Van Kraaij heeft duidelijk gekozen voor een niet-naturalistisch regieconcept, waarbij hij het stuk laat ontstaan als fantasma van de schrijver Richard Rowan (een verbeelding die gesymboliseerd wordt door de 'sneeuwdoods' waar Josse in de openingsscène mee 'speelt' en die gedurende de eerste twee acts op de scène blijft staan). De verbeeldingswereld die zo wordt opgebouwd vervormt de realiteit, en ook de vier personages, tot iets wat makkelijker te manipuleren en te 'regisseren' is. Dit gebeurt in Van Kraaij's enscenering op

een erg subtiële en overtuigende manier.

Het geraffineerd (Beckettiaans) gebruik van pauzes en stiltes in de dialogen en monologen is hiervan het treffendste voorbeeld. Deze verhogen de dramatische spanning op de meest cruciale momenten, zoals tijdens het verbaal steekspel tussen Richard en Robert in het begin van de tweede act, waarbij m.i. een aantal homoseksuele gevoelens van Robert naar Richard subtiel worden uitgespeeld. Robert (tegen Richard, over Bertha): "[...] You love this woman. [...] She is yours, your work. And that is why I, too, was drawn to her. You are so strong that you attract me even through her." Door het afwisselen van het tempo (aangegeven in Joyce's eigen regie-aanwijzingen) wint de dialoog aan dramatische kracht. Van Kraaij laat die (subtiële) dramatische spanning op de juiste momenten en zonder over-acting tot uiting komen.

Acteursstuk

De voorstelling wordt voor een groot deel gedragen door de acteurs: Josse De Pauw (Richard), Frieda Pittoors (Bertha), Jos Verbist (Robert) en Tamar van den Dop (Beatrice). Vooral Richard en Bertha worden overtuigend neergezet. De figuur van waaruit alles vertrekt is natuurlijk Richard; het is in de eerste plaats zijn (sexuele) fanatiek die op de scène wordt uitgebeeld. Hij is ook de stimulerende en dominerende kracht bij de 'verboden' relatie tussen zijn geliefde Bertha en zijn goede vriend Robert.

In zijn notities noemde Joyce *Exiles* een stuk bestaande "uit drie kat-en-muisacts". Er wordt op een prooi gejaagd (Robert en Bertha, en - in mindere mate en zuiver platonisch - Richard en Beatrice); er wordt uitgedaagd, aangetrokken en afgestoten, toegestaan en verboden. Het spelletje van aantrekken en afstoten is "een schermutseling tussen Markies de Sade en Freiherr v. Sacher Masoch", zoals Joyce schreef. Richard manipuleert en controleert de andere acteurs alsof het personages zijn uit een Sadeaanse roman. Tegelijk echter lijdt hij even hard als zijn 'onderdanen': hij mag dan al de dominerende masochist zijn in deze perverse liefdesspelletjes, hij beleeft er geen groot plezier aan, want hij is terzelfdertijd ook de jaloerse hoorndrager die uiteindelijk zal eindigen als 'gewonde' echtgenoot; gewond door de twijfel, door het niet-kennen van de waarheid

over Bertha en Robert.

Josse De Pauw zet hier een prachtpresentatie neer. Hij speelt ingetogen maar gedreven, met een mimiek die, zeker in de belangrijkste scènes, weinig woorden behoeft, en waar de stiltes en de pauzes dan ook cruciaal zijn. Een complex stukje acteerwerk waar de acteur in het verder verloop van het stuk geen problemen meer mee heeft.

Sadeaans spel

De masochist Richard kan maar bestaan met de hulp van de sadist, Robert, knap gestalte gegeven door Jos Verbist. Als overtuigde aanhanger van de wet van de natuur (het is 'natuurlijk' de vrouw die je begeert lichamelijk te bezitten, dus overspel en vrije liefde zijn natuurlijk), een duidelijk Sadeaanse keuze, is hij de tegenpool van Richard die de wet van de geestelijke vrijheid en creatie verdedigt. De leerling-slaaf Robert koestert ware (?) vriendschap en als journalist ook bewondering voor de meester-schrijver Richard (dat daar m.i. homoseksuele trekjes inzitten, vermeldde ik al).

Hun meester-slaaf-relatie is er één waarbij de meester weet dat de slaaf (zijn pupil) hem zal verraden. Richard zegt al halfweg de eerste act: "There is a faith still stronger than the faith of the disciple in his master" [...]. The faith of a master in the disciple who will betray him." Maar Richard laat het gebeuren; hij dirigeert zélf door subtiële zetten de toenadering en (nakende?) ontrouw van zijn geliefde Bertha en Robert. Hij wil bedrogen worden. En opportunist Robert helpt hem daar maar al te graag bij. De machtsspelletjes worden hem uiteindelijk toch té veel en hij verlaat op het einde van het stuk Ierland. Het stuk dat begon met de terugkeer van de Verloren Zoon naar zijn geboortestad, eindigt met de vrijwillige ballingschap van zijn goede vriend en rivaal Robert.

Muziek

Robert is één van de musicerende acteurs in dit stuk, en de muziek die hij in het begin van de tweede act 'speelt', Wagner's *Tannhäuser* is zeker geen toevallige keuze. Robert 'speelt', Joyce's regie-aanwijzingen volgend, stukken van Wolfram's aria op de piano. De parallelen van *Exiles* met Wagner's Tristan en Isolde zijn natuurlijk duidelijk.

Een ander personage in *Exiles* voor wie de muziek uitermate belangrijk is, is